

Het middelbaar beroepsonderwijs

Dick Takkenberg

Het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) levert grote aantallen gediplomeerden voor de arbeidsmarkt. De ongediplomeerde uitval is echter ook groot. Het aantal leerlingen in het mbo is de laatste jaren gestaag toegenomen, vooral door groeiende deelname van vrouwen. In het schooljaar 2003/04 telde het mbo 450 duizend leerlingen. De sector techniek is sinds 1997 fors in omvang teruggelopen en de sectoren economie en zorg en welzijn zijn sterk gegroeid. Het aandeel van de basisberoepsopleiding nam in vrijwel elke sector toe. Bij techniek is slechts één van de tien geslaagden een vrouw, bij zorg en welzijn is dat negen van de tien. Vergeleken met andere Europese landen levert de sector techniek in Nederland maar een klein deel van de geslaagden in het mbo.

1. Inleiding: mbo en arbeidsmarkt

Elk jaar kiezen honderdduizenden jongeren voor een opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Het mbo is daarmee een zeer belangrijke toeleverancier voor de arbeidsmarkt. Bijna vier van de tien mensen in de werkzame beroepsbevolking hebben een mbo-diploma als hoogste opleiding. Ze zijn werkzaam in tal van beroepen, zoals bakkers, automonteurs, loodgieters en verpleegsters. Het gaat ook om een substantieel deel van wat in termen van de kenniseconomie wel aangeduid wordt als *human resources in science and technology*: vaklieden op het gebied van techniek, gezondheidszorg, automatisering en andere technisch wetenschappelijke terreinen. Deze vakmensen hebben als mbo'ers weliswaar geen hogere opleiding gehad, maar zij zijn wel op hoog niveau werkzaam en spelen bijvoorbeeld een belangrijke rol bij de implementatie van innovatieprocessen.

Het mbo is sinds 1996 sterk gereorganiseerd. De beroepsopleidingen kunnen tegenwoordig op vier niveaus gevolgd worden:

- Niveau 1: de assistentopleidingen. Zij duren een half jaar tot een jaar en leiden op voor eenvoudige uitvoerende werkzaamheden. Afronding van deze opleiding wordt niet beschouwd als een volwaardige startkwalificatie voor de arbeidsmarkt.
- Niveau 2: de basisberoepsopleidingen. Dit is het eerste niveau dat opleidt tot een volwaardige startkwalificatie voor de arbeidsmarkt. Het zijn twee- tot driejarige opleidingen voor uitvoerend werk.
- Niveau 3: de vakopleidingen. Deze duren twee tot vier jaar en leiden op tot volledig zelfstandige uitvoering van werkzaamheden.
- Niveau 4: de middenkaderopleidingen (drie tot vier jaar) en de specialistenopleidingen (kopstudies van een tot twee jaar). Zij leiden op tot volledig zelfstandige uitvoering van werkzaamheden met brede inzetbaarheid of hoge specialisatie. Een leerling die een oplei-

ding op niveau 4 heeft behaald kan eventueel doorstromen naar het hoger beroepsonderwijs (hbo).

Het mbo volgt in het Nederlandse onderwijs op het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) en de mavo. Met een vbo- of mavo-diploma heeft een jongere nog geen startkwalificatie voor de arbeidsmarkt. Die startkwalificatie verkrijgt men pas met een diploma van mbo niveau 2 of hoger, of met een diploma van havo/vwo. Dat het letterlijk loont om na het vbo of mavo door te leren op de hogere niveaus van het mbo blijkt uit het Loonstructuuronderzoek van het CBS. In 2002 was het gemiddelde bruto uurloon van mbo'ers met een startkwalificatie ruim 17 euro. Van vbo'ers en mavisten was het uurloon aanzienlijk lager, namelijk 14,4 euro (Advokaat e.a., 2005). Uit recent CBS-onderzoek blijkt bovendien dat jongeren met een startkwalificatie een aanzienlijk grotere kans hebben op werk dan jongeren zonder dat diplomaniveau. In 2004 had 84 procent van de jongeren die van school waren gegaan met een startkwalificatie betaald werk. Van de jongeren zonder startkwalificatie had slechts 67 procent een baan (Beckers en Traag, 2005).

In dit artikel zullen deelnemers aan de mbo-assistentopleidingen (niveau 1) buiten beschouwing worden gelaten, aangezien het geen startkwalificatie geeft voor de arbeidsmarkt. Als hieronder over het mbo wordt gesproken worden dus de niveaus 2 tot en met 4 bedoeld. Verder zal onderscheid gemaakt worden tussen de basisberoepsopleiding (mbo 2) enerzijds, en de vak-, middenkader-, en specialistenopleidingen (mbo 3/4) anderzijds. Naar verwachting zullen kenniswerkers vooral uit niveau 3/4 komen.

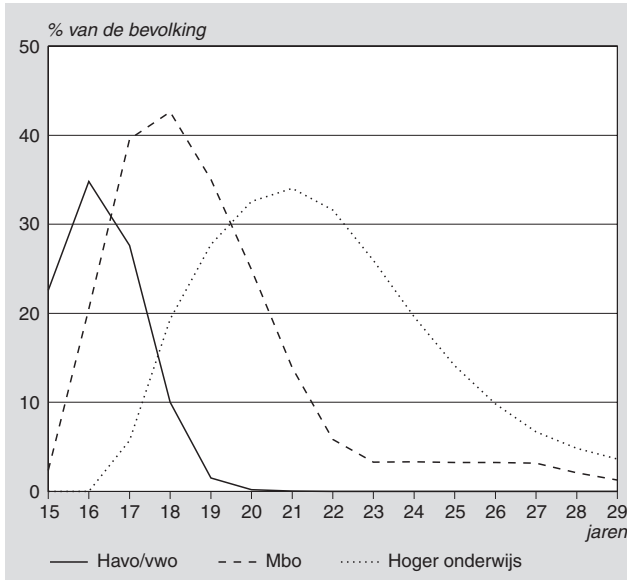
2. Ontwikkeling van het mbo: 1997–2003

In het Nederlandse onderwijsstelsel neemt het mbo een tussenpositie in tussen het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs. Een zeer groot deel van de 17 tot en met 19-jarigen gaat naar het mbo.

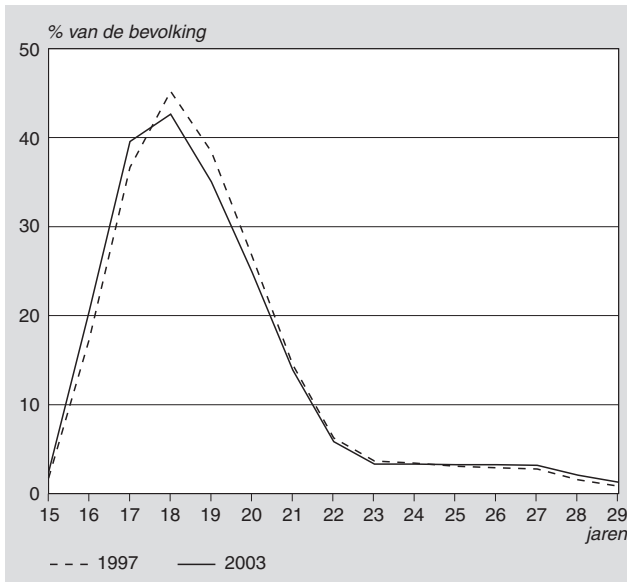
Tussen schooljaar 1997/98 en 2003/04 is een lichte verjonging in de deelname aan het mbo opgetreden. Het aandeel 17-jarigen dat een mbo-opleiding volgt, is gestegen van 37 naar 40 procent. De deelname van de 18 en 19-jarigen is iets gedaald, maar blijft zeer hoog. Ruim vier van de tien 18-jarigen zitten op het mbo. Bij de 19-jarigen is dat ruim een van de drie. Pas bij de 20-jarigen is de deelname aan het hoger onderwijs groter dan de deelname aan het mbo.

Het mbo is de laatste jaren gestaag gegroeid. Het aantal leerlingen in het mbo bedroeg in het schooljaar 2003/04 ruim 450 duizend. Ten opzichte van 1997/98 is dat een groei van 6 procent. De groei is te splitsen in een deel dat het gevolg is van bevolkingsgroei en een deel dat het gevolg is van grotere deelname van de bevolking aan het mbo.

1. Onderwijsdeelname naar leeftijd, 2003/04

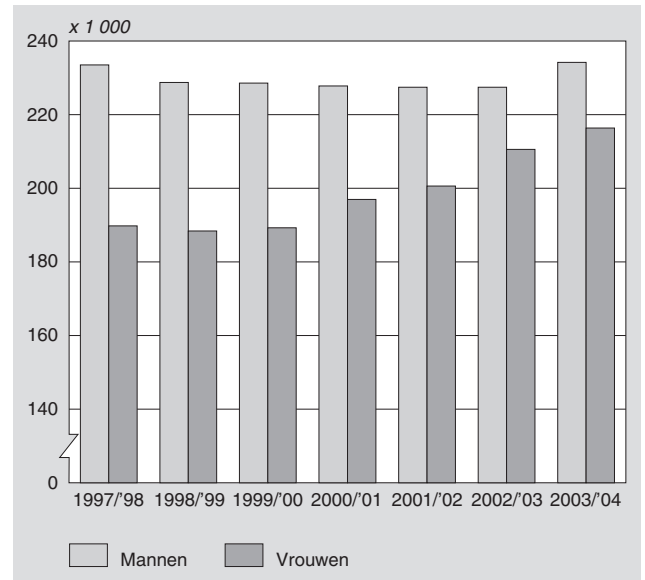
2. Onderwijsdeelname mbo naar leeftijd

Ongeveer 1 procentpunt van de groei komt doordat de bevolking is toegenomen. Het grootste deel van de groei, 5 procentpunten, komt echter door toegenomen deelname van de bevolking aan het mbo. Bij vrouwen nam de belangstelling voor een mbo-opleiding zeer sterk toe. Hun deelname groeide met 12 procent. Bij de mannen bleef de deelname aan mbo-opleidingen vrijwel gelijk

Door deze groei is de gemiddelde verwachte verblijfsduur in het (voltijd-) mbo van een 15-jarig meisje toegenomen van 1,9 tot 2,1 jaar. Deze verwachte verblijfsduur is berekend voor elke 15-jarige, dus inclusief degenen die nooit aan het mbo zullen deelnemen en inclusief eventuele uitvallers. Bij de mannen is de gemiddelde verwachte verblijfsduur in het (voltijd-) mbo voor een 15-jarige blijven steken op 2,3 jaar.

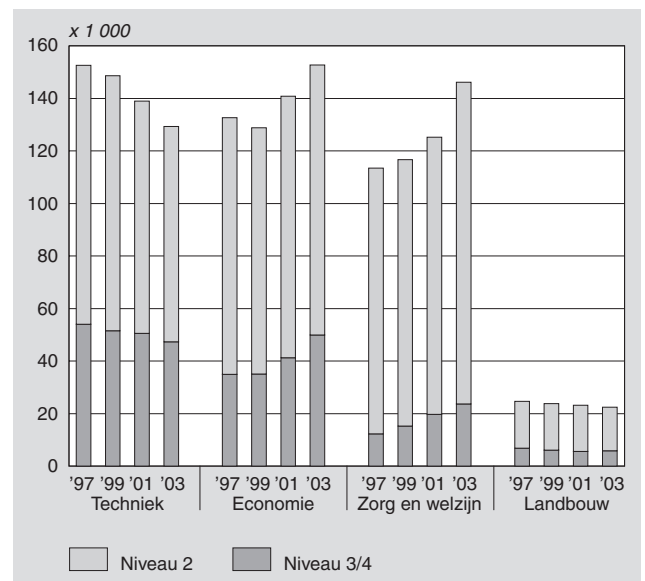
3. Leerlingen in mbo niveau 2-4

Het mbo is in de periode 1997-2003 niet alleen gegroeid, maar ook van karakter veranderd. Het accent is verschoven naar opleidingen voor de diensteneconomie: minder technische opleidingen en meer economische opleidingen en opleidingen in de zorg. Daarnaast is het aandeel van de basisberoepsopleidingen (niveau 2) in het totale leerlingaantal toegenomen.

Het aantal leerlingen in de sector techniek, in schooljaar 1997/98 nog de grootste mbo-sector, is in deze periode sterk afgenomen, namelijk met 15 procent. In schooljaar 2003/04 is techniek in omvang nog maar de derde sector van het mbo. De sector economie is met een groei van 15 procent van het leerlingenaantal in deze periode de grootste sector geworden, op de voet gevolgd door de sector zorg en welzijn waar maar liefst een groei van bijna 30 procent gerealiseerd werd. De sector landbouw ten slotte was en bleef relatief klein.

4. Mbo-leerlingen naar niveau en sector

De daling van het aantal leerlingen bij de sector techniek heeft zich zowel bij de basisberoepsopleiding als bij de hogere opleidingen voorgedaan. Op het niveau 3/4 was de afname echter groter. Techniek bleef zo de opleidingssector met het hoogste percentage deelnemers in opleidingen op niveau 2 met 37 procent.

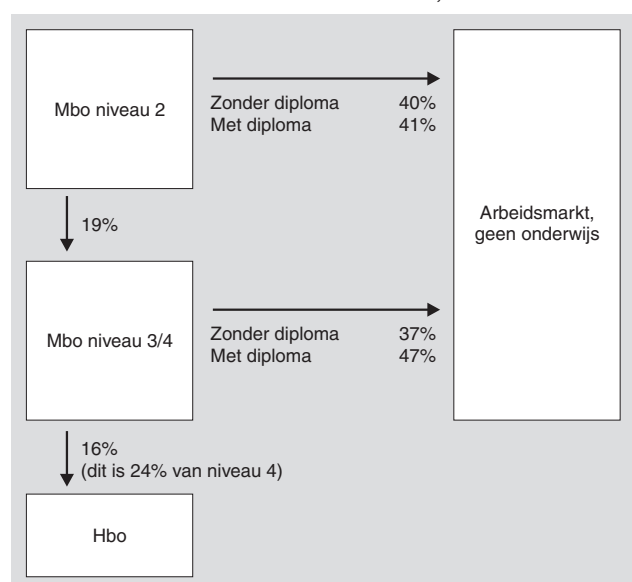
De groei in de sector economie en in de sector zorg en welzijn kwam voor een groot deel voor rekening van de basisberoepsopleidingen. In de sector economie nam het aandeel van de lagere opleidingen toe van 26 naar 33 procent, en in de sector zorg en welzijn van 11 naar 16 procent. Over het hele mbo gezien nam het aandeel van leerlingen in de basisberoepsopleidingen toe van 26 naar 28 procent.

3. Geslaagden mbo en ongediplomeerde uitval

Het mbo is vooral een arbeidsmarktgerichte opleiding. Weliswaar biedt het hoogste niveau van het mbo de mogelijkheid om door te stromen naar het hbo, maar slechts een op de vier leerlingen maakt daar ook gebruik van. Het gros van de mbo'ers komt na hun opleiding terecht op de arbeidsmarkt, echter lang niet altijd met een diploma.

Het aandeel ongediplomeerde schoolverlaters van het mbo is hoog. Aan het einde van schooljaar 2002/03 verliet 40 procent van de leerlingen in de basisberoepsopleiding de opleiding zonder diploma. Bij de opleidingen op de hogere niveaus was de ongediplomeerde uitval niet veel lager: 37 procent. De doorstroom tussen de mbo-niveaus is vrij hoog: 19 procent van de leerlingen stroomt door van niveau 2 naar de hogere niveaus. De meesten daarvan, 70 procent, hebben al een diploma niveau 2 op zak. Er zijn dus vrij veel leerlingen die in de loop van hun schoolloopbaan meer dan één mbo-diploma behalen.

5. Doorstroom binnen en uitstroom uit het mbo, 2002/03

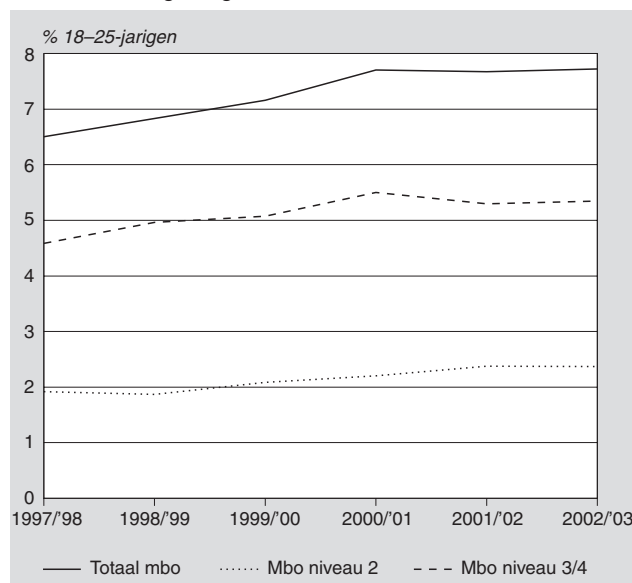

Ondanks de grote uitval levert het mbo ook grote aantallen gediplomeerden af voor de arbeidsmarkt. In 2002/03 haalden bijna 120 duizend mensen een mbo-diploma waarmee ze aan de slag konden op de arbeidsmarkt. Bijna 37 duizend werden behaald op het niveau van de basisberoepsopleiding, de overige 82 duizend, waren diploma's op hogere niveaus.

Er zijn geen gegevens over de leeftijd van de geslaagden in het mbo, maar gezien de leeftijd van de deelnemers en de duur van de opleidingen (2 à 4 jaar) is te verwachten dat het merendeel van de geslaagden in de leeftijdsgroep 18–25 jaar valt. Het totaal aantal mensen dat een mbo-diploma behaalde, vormde in 2002/03 bijna 8 procent van deze bevolkingsgroep van jongvolwassenen. In schooljaar 1997/98 was dat nog 6,5 procent.

Er zijn geen gegevens over de leeftijd van de geslaagden in het mbo, maar gezien de leeftijd van de deelnemers en de duur van de opleidingen (2 à 4 jaar) is te verwachten dat het merendeel van de geslaagden in de leeftijdsgroep 18–25 jaar valt. Het totaal aantal mensen dat een mbo-diploma behaalde, vormde in 2002/03 bijna 8 procent van deze bevolkingsgroep van jongvolwassenen. In schooljaar 1997/98 was dat nog 6,5 procent.

6. Aandeel mbo-geslaagden

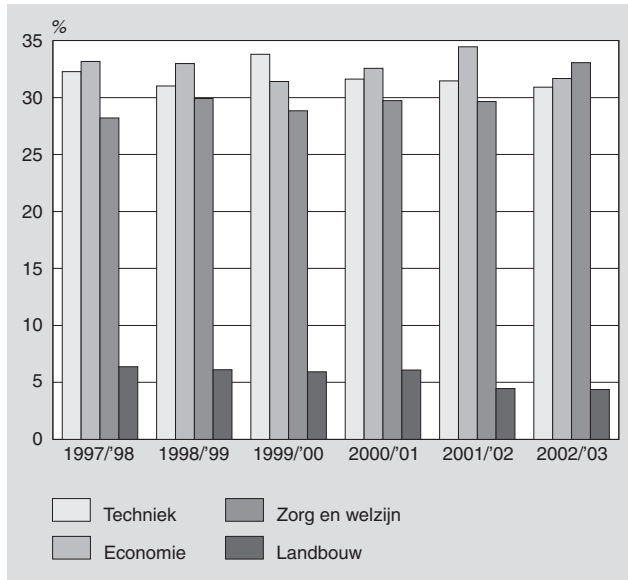
De al vermelde groei van de deelname aan de basisberoepsopleidingen betekent dat de gemiddelde studieduur in het mbo korter wordt. Dat heeft in elk geval tijdelijk een toename van het aantal geslaagden tot gevolg.

De signaleerde veranderingen in de sector-structuur van het mbo (minder techniek, meer economie en vooral meer zorg en welzijn) vertalen zich met enige jaren vertraging in de aantallen geslaagden. Het aandeel geslaagden in technische opleidingen is sinds schooljaar 1999/00 gedaald van 34 naar 31 procent van alle mbo-geslaagden. Het aandeel geslaagden in de sector zorg en welzijn is toegenomen van 29 naar 33 procent. De groei van het leerlingaantal in de sector economie trad pas na 1999 op en leidt in 2002/03 nog niet tot een substantiële toename van het aandeel geslaagden.

Al met al leverde de sector zorg en welzijn in schooljaar 2002/03 de meeste geslaagden af: bijna 39 duizend. De sector economie volgde daar vlak achter met bijna 38 duizend gediplomeerden. De sector techniek was nog goed voor bijna 37 duizend geslaagden, maar dat aantal zal gezien het dalend leerlingaantal vermoedelijk verder afnemen.

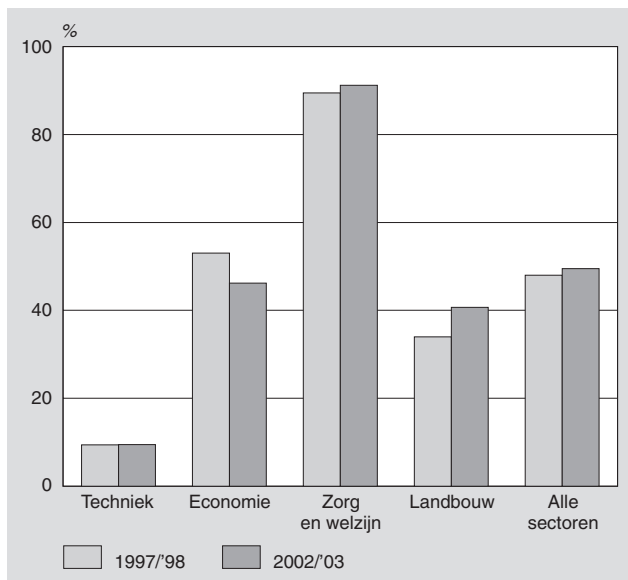
Bijna de helft van alle mbo-geslaagden in de niveaus 2 tot en met 4 is vrouw. Ten opzichte van schooljaar 1997/98 is het aandeel vrouwen licht toegenomen tot 49 procent. Terwijl er voor het mbo als geheel sprake is van een evenredig

7. Aandeel van de sectoren in het totaal aantal geslaagden

ge vertegenwoordiging van mannen en vrouwen, is er bij twee grote sectoren sprake van een zeer forse onbalans. Deze is in de beschreven periode niet of nauwelijks veranderd. Techniek is nog steeds een typische mannensector: slechts één van de tien geslaagden is een vrouw. Zorg en welzijn daarentegen is een typische vrouwensector: negen van de tien geslaagden zijn vrouwen. Alleen in de kleine sector landbouw is in de beschreven periode de onevenwichtigheid verminderd: het aandeel vrouwelijke geslaagden nam toe van 34 naar 41 procent.

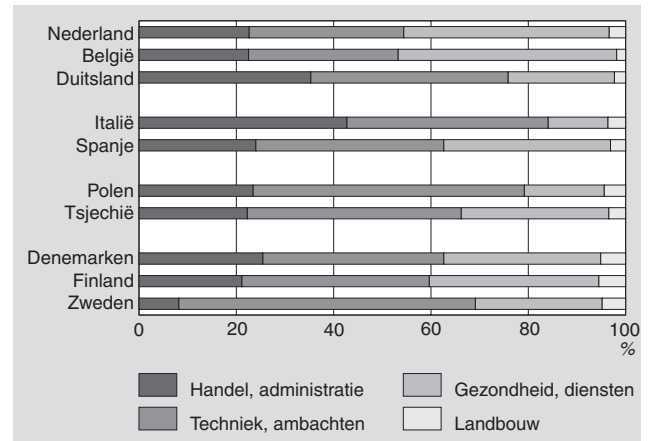
8. Aandeel vrouwelijke geslaagden per sector

4. Internationale vergelijking

Bij vergelijking met Europese landen waarvan mbo-gegevens beschikbaar zijn, valt op hoe klein in Nederland het aandeel geslaagden van de sector techniek en ambachten is, bijna eenderde van het totaal. Alleen in België is het

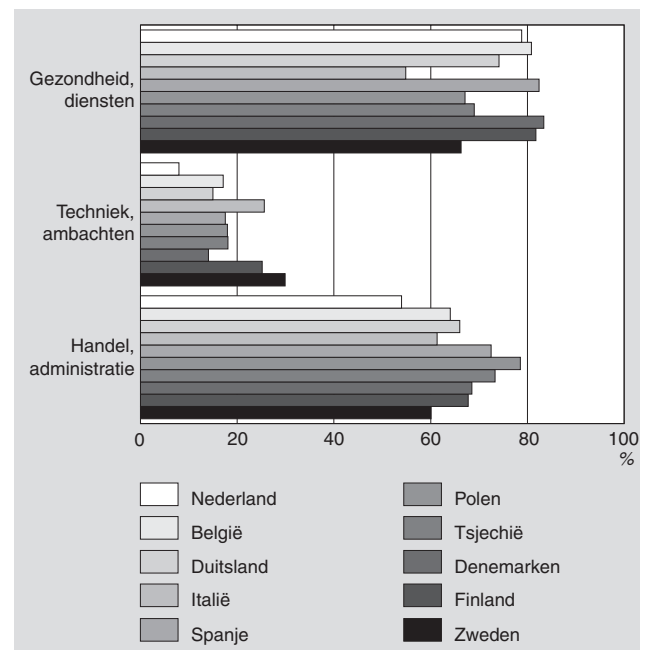
9. Aandeel van mbo-sectoren in het totaal aantal geslaagden per land, 2002/03¹⁾

¹⁾ De gegevens zijn ontleend aan Eurostat database Chronos. De gegevens van Italië hebben betrekking op 2000/01, die van Finland op 2001/02. Het mbo omvat ISCED niveau 3/4. Handel, administratie omvat ISCED 300; techniek, ambachten ISCED 400, 500, 210; gezondheid, diensten ISCED 700, 800, 140, 220; landbouw ISCED 600.

aandeel van deze sector nog kleiner. De sector techniek is in de andere landen de grootste of op een na grootste sector. In Duitsland bijvoorbeeld hebben vier van de tien geslaagden een technische of ambachtelijk opleiding gevolgd en in Polen en Zweden zijn dat er ongeveer zes van de tien. Nederland en België springen eruit door het hoge aandeel geslaagden in de gezondheid en dienstverlening. Het aandeel vrouwelijke geslaagden varieert tussen de 42 procent (Polen) en 55 procent (Finland). Voor het mbo als geheel is de over- of ondervertegenwoordiging van vrouwen betrekkelijk gering. Dit beeld verandert echter bij uitsplitsing naar sector. De typische mannen- en vrouwensectoren komen eigenlijk in elk land voor.

10. Aandeel vrouwelijke geslaagden in enige sectoren van het mbo, 2002/03¹⁾

¹⁾ De gegevens zijn ontleend aan Eurostat database Chronos. De gegevens van Italië hebben betrekking op 2000/01, die van Finland op 2001/02. Het mbo omvat ISCED niveau 3/4. Handel, administratie omvat ISCED 300; techniek, ambachten ISCED 400, 500, 210; gezondheid, diensten ISCED 700, 800, 140, 220; landbouw ISCED 600.

Zo zijn bij de geslaagden in de sector techniek en ambachten in elk land vrouwen zwaar ondervertegenwoordigd. Nederland springt er uit met slechts 8 procent vrouwelijke geslaagden. Denemarken en Duitsland hebben respectievelijk 14 en 15 procent vrouwelijke gediplomeerden. In Zweden is het aandeel vrouwelijke gediplomeerden bij technische en ambachtelijke opleidingen het hoogst, namelijk 30 procent. De sectoren gezondheid en diensten, en handel en administratie hebben vrijwel overal een zeer hoog aandeel vrouwelijke geslaagden. Doorgaans zijn zes à acht van de tien geslaagden vrouw.

Literatuur

CBS, 2001. *Kennis en economie 2001: onderzoek en innovatie in Nederland*. Par. 2.1. (CBS; Voorburg / Heerlen).

CBS, 2004. *Jaarboek onderwijs 2005: feiten en cijfers over het onderwijs in Nederland tot november 2004*. Par. 2.4. (CBS, Kluwer; Voorburg / Deventer).

Advokaat, W., J. van Cruchten, J. Gouweleeuw, E. Schulte Nordholt en W. Weltens, 2005. *Loon naar beroep en opleidingsniveau: het Loonstructuuronderzoek 2002*. Sociaal-economische trends, 2005, nr. 2, blz. 39–51.

Beckers, I. en T. Traag, 2005. *Met een startkwalificatie betere kansen op de arbeidsmarkt*. Sociaal-economische trends, 2005, nr. 4, blz. 23–28.